

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

યુ.પી. સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ

વિરુદ્ધ

ચંદ્ર ભાન દુબે અને અન્ય

૧૮ ડિસેમ્બર, ૧૯૯૮

[એસ. સગીર અહમદ અને ડી.પી. વાઢવા, ન્યાયમૂર્તિઓ]

ભારતનું સંવિધાન, ૧૯૫૦-અનુચ્છેદો ૧૨, ૨૨૬-ઉત્તર પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક એક્ટ, ૧૯૬૪ હેઠળ ગઠિત ઉત્તર પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક-તેની સામે રિટ અરજી-તેની ટકવાપાત્રતા-તેના પર રિટ હુકમતની આધિનતા-અપીલકર્તા બેંકના કર્મચારીઓ વૈધાનિક નિયમો અને વિનિયમો દ્વારા સંચાલિત હોવા-અપીલકર્તાના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ચીફ જનરલ મેનેજર રાજ્યના અધિકારીઓ હોવા જેમને અપીલકર્તામાં ડેપ્યુટેશન પર મોકલવામાં આવ્યા છે-કોર્ટે ઠેરવેલ કે, અપીલકર્તા બેંકની બાબતોનું નિયંત્રણ રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે, જો કે તે સહકારી મંડળી તરીકે કાર્ય કરે છે અને આથી તે રાજ્યની એક એજન્સી અથવા અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ ઉદ્દેશિત સત્તામંડળ છે-ઉત્તર પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક એક્ટ, ૧૯૬૪-યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૫-કલમ ૧૨૨.

અનુચ્છેદ ૨૨૬-પબ્લિક લો અને પ્રાઈવેટ લો-શું તેની વચ્ચે તફાવત છે-કોર્ટે ઠેરવેલ કે, પ્રથમ દ્રષ્ટિએ અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા પરથી પબ્લિક લો અને પ્રાઈવેટ લો વચ્ચે આવો કોઈ ભેદ અસ્તિત્વમાં હોય તેવું જણાતું નથી.

અનુચ્છેદો ૩૬૭(૧); ૩૭૨-જનરલ કલોઝીઝ એક્ટ, ૧૮૮૭-સંવિધાનના અર્થઘટન માટે પ્રસ્તુતતા.

સેવા સંબંધી કાયદો:

યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એમ્પ્લોઈઝ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સ, ૧૯૮૭-વિનિયમ ૨, કલોઝ XI; ૫; ૧૦૨; ૧૦૩; પ્રકરણ VII, વિનિયમો ૮૪; ૮૫-શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી-ફુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો-તેનું પાલન-સામાવાળાઓને વિવિધ આરોપોવાળી ચાર્જશીટ બજાવવામાં આવવી-તેમાંના એકે ઇન્કવાયરી ઓફિસર દ્વારા ચલાવવામાં આવેલી કાર્યવાહીમાં સંપૂર્ણપણે ભાગ લેવો જ્યારે અન્ય બે સામાવાળાઓએ કારણદર્શક નોટિસનો જવાબ આપવા છતાં કાર્યવાહીમાં ભાગ ન લેવો-શિસ્ત વિષયક સત્તાધિકારીએ ઇન્કવાયરી ઓફિસરના અહેવાલનો સ્વીકાર કરવો અને ત્રણેય સામાવાળાઓને નોકરીમાંથી બરતરફ કરવા-ફુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો-શું તે દૂષિત થયા છે-કોર્ટે ઠેરવેલ કે, શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી શરૂ કરવા અને પૂર્ણ કરવા માટેની તમામ આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે અને ફુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે-સામાવાળાઓને તેમના વિરુદ્ધના પુરાવાઓથી માહિતગાર કરવામાં આવ્યા હતા અને રૂબરૂ સાંભળવાની તેમજ બચાવમાં પુરાવા રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવી હતી-હાઇકોર્ટનો એવો નિષ્કર્ષ કે ફુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો દૂષિત થયા હતા તે રદ કરવામાં આવે છે-યુ.પી. રાજ્ય સહકારી ભૂમિ વિકાસ બેંક એમ્પ્લોઈઝ સર્વિસ રૂલ્સ, ૧૯૭૬-૨૯ ૮૮-યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ ઇન્સ્ટિટ્યુશનલ સર્વિસીઝ બોર્ડ.

શબ્દો અને શબ્દસમૂહો-જનરલ કલોઝીઝ એક્ટ, ૧૮૮૭ ની કલમ ૨(૪૨) માં આવતા શબ્દસમૂહ "વ્યક્તિ" નો અર્થ.

સીએ ૫૧૪/૮૫; સીએ ૫૧૫/૮૫ અને ૫૧૬/૮૫ ના સામાવાળાઓ અપીલકર્તા બેંકમાં બ્રાન્ચ એકાઉન્ટન્ટ અને ડ્રાઇવર તરીકે કામ કરતા હતા ત્યારે તેમને વિવિધ આરોપો ધરાવતી ચાર્જશીટ બજાવવામાં આવી હતી. સીએ ૫૧૪/૮૫ ના સામાવાળાએ ચાર્જશીટનો જવાબ આપ્યો અને ઇન્કવાયરી ઓફિસર દ્વારા ચલાવવામાં આવેલી કાર્યવાહીમાં સંપૂર્ણપણે ભાગ લીધો. સીએ ૫૧૫/૮૫ અને ૫૧૬/૮૫ ના સામાવાળાઓએ કારણદર્શક નોટિસનો જવાબ આપ્યો હોવા છતાં, કાર્યવાહીમાં કોઈ ભાગ લીધો ન હતો. શિસ્ત વિષયક સત્તાધિકારીએ ત્રણેય સામાવાળાઓના સંબંધમાં ઇન્કવાયરી ઓફિસરના અહેવાલનો સ્વીકાર કર્યો અને તેમને નોકરીમાંથી બરતરફ કર્યા. બરતરફીના હુકમો સામે હાઇકોર્ટમાં ત્રણ રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી. હાઇકોર્ટે એવું ઠેરવતા કે અપીલકર્તા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થ અંતર્ગત એક "સત્તામંડળ" અથવા "રાજ્ય" છે, એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો કે બરતરફીના

હુકમો કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના અનાદરના કારણે અને અપીલકર્તાના કર્મચારીઓને લાગુ પડતા વૈધાનિક નિયમોના ઉલ્લંઘનમાં હોવાથી દૂષિત થયા છે અને રિટ અરજીઓ મંજૂર કરી. આથી હાલની અપીલો થયેલ છે.

અપીલકર્તા બેંક વતી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થ અંતર્ગત રાજ્યનું કોઈ "સત્તામંડળ" કે એજન્સી નથી અને તેથી તેના પર રિટ હકુમત લાગુ પડતી નથી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળાઓ સામેની કાર્યવાહી બેંકના કર્મચારીઓને લાગુ પડતા નિયમો અનુસાર કરવામાં આવી છે. સામાવાળાઓની બરતરફીના હુકમો યુ.પી. રાજ્ય સહકારી ભૂમિ વિકાસ બેંક એમ્પ્લોયઝ સર્વિસ રૂલ્સના રુલ ૮૯ હેઠળ આવશ્યકતા મુજબ યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ ઇન્સ્ટિટ્યુશનલ સર્વિસીઝ બોર્ડની પૂર્વ સંમતિ સાથે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

અપીલ મંજૂર કરતા, આ કોર્ટે

ઠેરવેલ કે: ૧. હાલના કેસમાં શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી શરૂ કરવા અને પૂર્ણ કરવા માટેની તમામ આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે. સામાવાળાઓ વિરુદ્ધની કાર્યવાહી જે અધિકારીઓ હેઠળ તેઓ કામ કરી રહ્યા હતા તેમના અહેવાલોના આધારે શરૂ કરવામાં આવી હતી અને આ અહેવાલો કાર્યવાહીમાં પુરાવાનો ભાગ હતા. તપાસની કાર્યવાહી એવી રીતે ચલાવવામાં આવતી નથી કે જાણે તે કોઈ ફોજદારી કેસની સુનાવણી હોય અથવા જાણે તે કોઈ દીવાની દાવો હોય. સામાવાળાઓને તેમના દરેક વિરુદ્ધના પુરાવાઓથી માહિતગાર કરવામાં આવ્યા હતા અને રૂબરૂ સાંભળવાની તેમજ બચાવમાં પુરાવા રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવી હતી. ઇન્કવાયરી ઓફિસરના સ્તરે આનાથી વધુ કશું જરૂરી ન હતું. ઇન્કવાયરી ઓફિસરના અહેવાલો મળ્યા પછીની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કર્યા મુજબ અનુસરવામાં આવી હતી. તેથી, હાઈકોર્ટે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવામાં ભૂલ કરી છે કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો અથવા વિનિયમો અને સર્વિસ રૂલ્સ, જે પ્રકૃતિમાં વૈધાનિક છે, તેનું પાલન કરવામાં આવ્યું નથી.

નાગેન્દ્ર નાથ બોરા અને અન્ય વિરુદ્ધ કમિશનર ઓફ હિલ્સ ડિવિઝન એન્ડ અપીલ્સ, આસામ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૮) એસ.સી. ૩૯૮, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૧. અપીલકર્તાની બાબતોનું નિયંત્રણ રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે જો કે તે એક સહકારી મંડળી તરીકે કાર્ય કરે છે અને તે ચોક્કસપણે રાજ્યનો એક વિસ્તૃત હાથ છે અને આમ તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ ઉદ્દેશિત રાજ્યની એજન્સી અથવા સત્તામંડળ છે. અપીલકર્તાના કર્મચારીઓની સેવાની શરતો, ખાસ કરીને તેમની વિરુદ્ધની શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહીના

સંદર્ભમાં, વૈધાનિક પ્રકૃતિની છે અને આમ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ રિટ અરજી ટકવાપાત્ર હતી.

૨.૨. અપીલકર્તાના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ચીફ જનરલ મેનેજર રાજ્યના અધિકારીઓ છે જેમને અપીલકર્તામાં ડેપ્યુટેશન પર મોકલવામાં આવ્યા છે. આ બે અધિકારીઓ અપીલકર્તાની બાબતોના સુકાની સ્થાને છે. એવી પરિસ્થિતિની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે જ્યાં સરકાર તેના કોઈ કર્મચારીને એવા મંડળ અથવા સંસ્થાના વડા તરીકે ડેપ્યુટેશન પર મોકલે જે તે સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત ન હોય, ભલે તે કર્મચારીને તે મંડળ કે સંસ્થાના ભંડોળમાંથી ચૂકવણી કરવામાં આવતી હોય, સિવાય કે કાયદાની કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈ સરકારને તેમ કરવાનો અધિકાર આપતી હોય. સર્વિસ રૂલ્સ કાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવ્યા છે અને તે નિયમોને એક વૈધાનિક મંડળની મંજૂરી છે. અપીલકર્તા દ્વારા બરતરફીની સત્તાનો પ્રયોગ વૈધાનિક વિનિયમો અનુસાર અને વૈધાનિક મંડળની મંજૂરી સાથે થવો જોઈએ.

સુખદેવ સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ ભગતરામ સરદાર સિંહ રઘુવંશી અને અન્ય, (૧૯૭૫) ૧ એસ.સી.સી. ૪૨૧, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૩. એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે અપીલકર્તા પર રાજ્ય સરકારનું નિયંત્રણ સર્વવ્યાપી છે અને કર્મચારીઓને વૈધાનિક સંરક્ષણ પ્રાપ્ત હતું, તેથી અપીલકર્તા રાજ્યનું એક સત્તામંડળ અથવા એજન્સી હોવાના નાતે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટની રિટ હકુમતને પાત્ર રહેશે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ પબ્લિક લો અને પ્રાઇવેટ લો વચ્ચે ભેદ પાડે છે કે કેમ તે પ્રશ્નની વધુ તપાસ કરવી જરૂરી ન હોઈ શકે. પ્રથમ દ્રષ્ટિએ અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા પરથી એવો કોઈ ભેદ અસ્તિત્વમાં હોય તેવું જણાતું નથી. આ અનુચ્છેદની સ્પષ્ટ ભાષાને સમજવા માટે આ કોર્ટ માટે ઇંગ્લિશ કોર્સના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવો જરૂરી નથી, જે અંગે આ કોર્ટની અગાઉની બેન્ચો દ્વારા યોગ્ય રીતે ચેતવણી આપવામાં આવી છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હાઈકોર્ટને કોઈપણ સત્તામંડળ કે વ્યક્તિને હુકમો અથવા નિર્દેશો જારી કરવાની સત્તા આપતી વખતે જાહેર કાર્યો અને ખાનગી કાર્યો વચ્ચે આવો કોઈ તફાવત કરતી નથી.

૨.૪. જ્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા સ્પષ્ટ હોય, ત્યારે શબ્દો પર એવું અર્થઘટન કરીને હાઈકોર્ટની હકુમતને મર્યાદિત કરવા માટે તેમના પર કોઈ બંધનો લાદી શકાય નહીં જે તેમની હકુમતને સીમિત કરે. જ્યારે કોઈપણ નાગરિક અથવા વ્યક્તિ સાથે અન્યાય થાય છે ત્યારે હાઈકોર્ટ તેના રક્ષણ માટે હસ્તક્ષેપ કરશે, પછી ભલે તે અન્યાય રાજ્ય, રાજ્યની એજન્સી, કોઈ કંપની અથવા સહકારી મંડળી અથવા વ્યક્તિઓના મંડળ કે સંસ્થા દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય, પછી ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય, અથવા કોઈ વ્યક્તિગત ગરિમા દ્વારા પણ

કેમ ન હોય. જે અધિકારનું ઉદ્ધાન થયું છે તે સંવિધાનના ભાગ III હેઠળનો હોઈ શકે અથવા અન્ય કોઈ અધિકાર હોઈ શકે જે કાયદેસર રીતે ઘડવામાં આવેલો કાયદો તેને પ્રદાન કરી શકે.

૩. અનુચ્છેદ ૩૬૭ ના કલોઝ (૧) હેઠળ, જ્યાં સુધી સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, જનરલ કલોઝીઝ એક્ટ, ૧૮૮૭, અનુચ્છેદ ૩૭૨ હેઠળ તેમાં કરી શકાય તેવા કોઈપણ અનુકૂળનો અને સુધારાઓને આધિન રહીને, સંવિધાનના અર્થઘટન માટે તે જ રીતે લાગુ થશે જે રીતે તે ડોમિનિયન ઓફ ઇન્ડિયાની ધારાસભાના અધિનિયમના અર્થઘટન માટે લાગુ થાય છે. જનરલ કલોઝીઝ એક્ટની કલમ ૨(૪૨) હેઠળ "વ્યક્તિ" માં કોઈપણ કંપની, અથવા એસોસિએશન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ શામેલ થશે, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય. સંવિધાન એ કોઈ સામાન્ય કાયદો નથી. તે તમામ કાયદાઓનું ઉદ્ગમ સ્થાન છે.

એન્જિનિયરિંગ મજદૂર સભા, [૧૯૬૩] સપ્લિ. ૧ એસ.સી.આર. ૬૨૫, ૬૪૦, પુષ્ટિ કરવામાં આવી.

રોહતાસ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ રોહતાસ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ સ્ટાફ યુનિયન અને અન્ય, [૧૯૭૬] ૨ એસ.સી.સી. ૮૨; લાઇફ ઇન્સ્યોરન્સ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ એસ્કોર્ટ્સ લિમિટેડ અને અન્ય, [૧૯૮૬] ૧ એસ.સી.સી. ૨૬૪; એન્ડી મુક્તા એસ.એમ.વી.એસ.એસ.જે.એમ.એસ. ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિરુદ્ધ વી.આર. રુદાણી અને અન્ય, [૧૯૮૮] ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૧; એક્ઝિક્યુટિવ કમિટી ઓફ વૈશ ડિગ્રી કોલેજ શામલી અને અન્ય વિરુદ્ધ લક્ષ્મી નારાયણ અને અન્ય, [૧૯૭૬] ૨ એસ.સી.સી. ૫૮; દીપક કુમાર બિસ્વાસ વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન્સ, [૧૯૮૭] ૨ એસ.સી.સી. ૨૫૨; દ્વારકાનાથ એચયુએફ વિરુદ્ધ આઈટીઓ, સ્પેશિયલ સર્કલ કાનપુર અને અન્ય, [૧૯૬૫] ૩ એસ.સી.આર. ૫૩૬; પ્રાગા ટુલ્સ કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ શ્રી સી.એ. ઇમાન્યુઅલ, [૧૯૬૮] ૧ એસ.સી.સી. ૫૮૫; એર ઇન્ડિયા સ્ટેચ્યુટરી કોર્પોરેશન અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનાઈટેડ લેબર યુનિયન અને અન્ય, [૧૯૮૭] ૮ એસ.સી.સી. ૩૭૭; શ્રી કોનાસીમા કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ અને અમલાપુરમ અને અન્ય વિરુદ્ધ એન. સીતારામા રાજુ, એ.આઈ.આર. (૧૯૮૦) એ.પી. ૧ **street** ૧, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. વગેરે.

સિવિલ એપેલેટ જ્યુરિસડિક્શન: સિવિલ અપીલ નંબર ૫૧૪ / ૧૯૮૫

ડબ્લ્યુ.પી. નંબર ૪૭૨૭ / ૧૯૮૩ માં અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટના તારીખ ૨૪.૨.૮૪ ના ચુકાદા અને હુકમમાંથી.

અપીલકર્તા તરફે એચ.એસ. ગુરુરાજા રાવ, કે.આર. નાગરાજા અને કે.કે. ત્યાગી.

સામાવાળા તરફે અનિલ કુમાર ગુપ્તા અને ડી.કે. ગુપ્તા.

કોર્ટે ઠેરવેલ કે ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ ડી.પી. વાઢવા દ્વારા આપવામાં આવેલ.

આ ત્રણેય અપીલો અલ્હાબાદ હાઈકોર્ટ (લખનૌ બેન્ચ) ની ડિવિઝન બેન્ચના તારીખ ૨૪ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૪ ના સંયુક્ત ચુકાદા સામે નિર્દેશિત છે, જેમાં ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે અપીલકર્તા એક "સત્તામંડળ" અને રાજ્યની એજન્સી છે અને તેથી તે હાઈકોર્ટની રિટ હકુમતને પાત્ર છે અને સામાવાળાઓ વિરુદ્ધ પસાર કરાયેલા બરતરફીના હુકમો તેમને લાગુ પડતા સર્વિસ રૂલ્સના ઉલ્લંઘનમાં હોવાથી તેને રદ કરવામાં આવ્યા હતા.

સામાવાળા ચંદ્ર ભાન દુબે (સીએ ૫૧૪/૮૫) અપીલકર્તાની નાકુર શાખા, જિલ્લો સહારનપુરમાં બ્રાન્ચ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે કામ કરતા હતા. એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે તેમણે વિવિધ ગેરરીતિઓ આચરી હતી અને તારીખ ૨૭ જૂન, ૧૯૮૦ ના રોજ વિવિધ આરોપો ધરાવતી ચાર્જશીટ તેમને

બજાવવામાં આવી હતી. આમાં એવા આરોપો સામેલ હતા કે દુબેએ બેંકના પરિસરમાં તાળા મારી દીધા હતા, જેનાથી બેંકની તેમજ બ્રાન્ચ મેનેજરની પ્રતિષ્ઠાને ગુસ્સાન પહોંચ્યું હતું; તેમણે બેંકનો ગુપ્ત પત્ર એક અનધિકૃત વ્યક્તિને જાહેર કર્યો હતો; તેમણે રોકડ અને ડ્રાફ્ટ રસીદ પુસ્તકો પોતાની પાસે યોગ્ય રીતે રાખવાની વ્યવસ્થા કરી ન હતી, જેની નિષ્ફળતાના કારણે બેંકના આસિસ્ટન્ટ એકાઉન્ટન્ટ શ્રી બિરેન્દ્ર કુમાર શર્મા (જેઓ ત્યારથી સસ્પેન્ડ છે) ને ઉચાપત કરવામાં સરળતા રહી અને તેમાં તેમણે શર્મા સાથે મળીને કાવતરું ઘડ્યું હતું; અને તેમણે પોતાની ફરજો બજાવવામાં બેદરકારી દાખવી હતી. દુબેને શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહીમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે પ્રસ્તાવિત પુરાવાઓથી માહિતગાર કરવામાં આવ્યા હતા.

કાંતા પ્રસાદ શર્મા (સીએ નંબર ૫૧(૫/૮૫) અને ભાસ્કર ચંદ્ર ઉપાધ્યાય (સીએ નંબર ૫૧૬/૮૫), જેઓ અનુક્રમે બેંકના ડ્રાઇવર અને બ્રાન્ચ એકાઉન્ટન્ટ હતા, તેમના કેસોમાં એવા આરોપો હતા કે તેઓ બેંકના પૂર્ણકાલીન કર્મચારી હોવા છતાં, તેમણે તે હડતાળમાં ભાગ લીધો હતો જેના પર રાજ્ય સરકાર દ્વારા બેંકમાં પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હતો અને આમ તેને ગેરકાયદેસર જાહેર કરવામાં આવી હતી, જેના કારણે બેંકની સામાન્ય કામગીરી ખોરવાઈ ગઈ હતી; તે બંનેએ અન્ય લોકો સાથે મળીને આતંકનું વાતાવરણ ઊભું કર્યું હતું અને બેંકના અન્ય કર્મચારીઓને કામ કરતા અટકાવ્યા હતા; અને આમ તેમણે તેઓને

હડતાળ પર જવા માટે ઉશ્કેર્યા હતા; અને તેમણે સક્ષમ અધિકારીની પૂર્વ પરવાનગી વિના ઓફિસ સમય દરમિયાન બેંકના પરિસરમાં ગેરકાયદેસર રીતે સભાનું આયોજન કરીને અને તેમાં ભાગ લઈને બેંકમાં ગેરશિસ્ત ઊભી કરી હતી, જે સભામાં સૂત્રોચ્ચાર કરવામાં આવ્યા હતા, ઉત્તેજક ભાષણો આપવામાં આવ્યા હતા અને બેંક મેનેજમેન્ટ વિરુદ્ધ અપશબ્દોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને આમ તેઓ ગેરવર્તણૂકના દોષી હતા; તેમણે બેંકના ઉચ્ચ અધિકારીઓ વિરુદ્ધ આધારહીન આક્ષેપો ધરાવતી પત્રિકાઓ બહાર પાડીને બેંકની બદનામી કરી હતી; ગેરકાયદેસર હડતાળનું આયોજન કરવાના ઉદ્દેશ્યથી તેમણે એક "સંઘર્ષ કોષ" ની સ્થાપના કરી હતી અને તે હેતુ માટે બેંકના દરેક કર્મચારી પાસેથી રૂ. ૧૦ ની માંગણી કરી હતી; અને તેમણે નિયમો હેઠળ યોગ્ય નોંધણી વિના અને સક્ષમ અધિકારીની પૂર્વ મંજૂરી વિના બેંકની એમ્પ્લોઈઝ જોઈન્ટ એક્શન કમિટીનું ગઠન કર્યું હતું અને તે સમિતિમાં કન્વીનર તરીકે એક બહારની વ્યક્તિને સાંકળી હતી અને આમ બેંકના પરિસરમાં અરાજકતા ઊભી કરી હતી અને શાંતિ ભંગ કરી હતી. કાંતા પ્રસાદ શર્મા વિરુદ્ધ એવો પણ આરોપ હતો કે તેમને તારીખ ૧૯ જૂન, ૧૯૮૧ ના હુકમ દ્વારા સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યા હતા પરંતુ તેમણે ઔપચારિક રીતે ચાર્જ સોંપ્યો ન હતો અને અનધિકૃત રીતે ગેરહાજર રહ્યા હતા અને વધુમાં તેમના સસ્પેન્શન પછી તેમને પ્રાદેશિક કચેરી, બરેલી ખાતે સંલગ્ન કરવામાં આવ્યા હતા પરંતુ તેઓ અત્યાર સુધી ત્યાં હાજર થયા ન હતા. તેવી જ રીતે, ભાસ્કર ચંદ્ર ઉપાધ્યાય વિરુદ્ધ વધુમાં એવો આરોપ હતો કે

જ્યારે તેમને ૧૯ જૂન, ૧૯૮૧ ના રોજ સસ્પેન્ડ કરવામાં આવ્યા હતા અને પ્રાદેશિક અધિકારી, ગોરખપુર સાથે સંલગ્ન કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે તેઓ ત્યાં હાજર થયા ન હતા. જે પુરાવાઓના આધારે આરોપો ઘડવામાં આવ્યા હતા અને જેનો શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી દરમિયાન ઉપયોગ કરવાનું પ્રસ્તાવિત હતું તે ચાર્જશીટમાં દર્શાવવામાં આવ્યા હતા.

સામાવાળા - દુબેએ આરોપોનો ઇનકાર કરતો જવાબ આપ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે તેઓ ઇન્કવાયરી ઓફિસર સમક્ષ ૩૫૩ હાજર થઈને પોતાનું સંસ્કરણ રજૂ કરવા માંગે છે. તેઓ અમુક દસ્તાવેજો માંગતા હતા જે તેમણે જણાવ્યું કે આરોપોની સાથે તેમને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવ્યા ન હતા અને તે કારણે તેમણે જણાવ્યું કે તેઓ સાક્ષીઓની તપાસ અને ઊલટતપાસ કરવાની સ્થિતિમાં ન હતા. દુબેને દસ્તાવેજોનું નિરીક્ષણ કરવાની તક આપવામાં આવી જે તેમણે કર્યું. તેમણે ફરીથી પોતાનો જવાબ રજૂ કર્યો અને અંતમાં નીચે મુજબ જણાવ્યું :-

"આદરણીય સાહેબ, ઉચાપતના ઉપરોક્ત તમામ અહેવાલો અંગે હું જણાવવા માંગુ છું કે મેં મારી ફરજ મારી ઉત્તમ ક્ષમતા મુજબ અને બેંક તથા ગ્રાહકોના હિતમાં બજાવી છે. હું તદ્દન નિર્દોષ છું. તેથી, મહેરબાની કરીને મને ઘડવામાં આવેલા આરોપોમાંથી મુક્ત કરશો. જો લખાણમાં કોઈ ભૂલ થઈ હોય

તો મને ક્ષમા કરશો. ભવિષ્યમાં વ્યક્તિગત સુનાવણીના પ્રસંગે હું પ્રાથમિક અને વિગતવાર અહેવાલોનો સ્વીકાર કર્યા પછી મારી સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરીશ."

ત્યારબાદ ઇન્કવાયરી ઓફિસર દ્વારા દુબેને સુનાવણી માટે તેમની સમક્ષ હાજર થવા માટે જાણ કરવામાં આવી અને તેમને પોતાના બચાવમાં જે કંઈ કહેવું હોય તે લેખિતમાં કે મૌખિક રીતે આપવા જણાવાયું. તેઓ નિયત તારીખ અને સમયે ઇન્કવાયરી ઓફિસર સમક્ષ હાજર થયા હતા. ત્યારબાદ તેમણે વધુ જવાબ મોકલ્યો અને જણાવ્યું કે તેમને પોતાના બચાવમાં વધુ કશું કહેવાનું નથી. ઇન્કવાયરી ઓફિસરે પોતાનો અહેવાલ મોકલ્યો જેમાં તેમની વિરુદ્ધ આરોપ ૨ થી ૫ સાબિત થયેલા ઠેરવ્યા. દુબેને એક કારણદર્શક નોટિસ બજાવવામાં આવી કે શા માટે તેમને બેંકની નોકરીમાંથી બરતરફ કરવામાં ન આવે. તેમણે કારણદર્શક નોટિસનો જવાબ આપ્યો. કારણદર્શક નોટિસનો તેમનો જવાબ મળ્યા પછી શિસ્ત વિષયક સત્તાધિકારીએ દુબે વિરુદ્ધના આરોપો પ્રસ્થાપિત થયેલા માન્યા અને તારીખ ૨૨ જુલાઈ, ૧૯૮૩ ના હુકમ દ્વારા તેમને બેંકની સેવામાંથી બરતરફ કર્યા.

સામાવાળા - શર્માએ કારણદર્શક નોટિસનો જવાબ આપ્યો. તેમણે કોઈ વ્યક્તિગત સુનાવણીની માંગણી કરી ન હતી. ઇન્કવાયરી ઓફિસરે શર્મા વિરુદ્ધના આરોપો સાબિત થયેલા ઠેરવતો પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો. તેમને

કારણદર્શક નોટિસ બજાવવામાં આવી કે શા માટે તેમને બેંકની સેવામાંથી બરતરફ કરવામાં ન આવે. તેમણે કોઈ જવાબ આપ્યો નહીં. શિસ્ત વિષયક સત્તાધિકારીએ આરોપો સાબિત થયેલા માન્યા અને તારીખ ૨૦/૨૨ જુલાઈ, ૧૯૮૩ ના હુકમ દ્વારા શર્માને બરતરફ કરવાનો આદેશ કર્યો.

સામાવાળા ઉપાધ્યાયે તેમને બજાવવામાં આવેલી ચાર્જશીટનો પોતાનો જવાબ રજૂ કર્યો. તેમણે કોઈ વ્યક્તિગત સુનાવણીની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી ન હતી અને માત્ર એટલું જ ઈચ્છતા હતા કે તેમના જવાબમાં આપવામાં આવેલી તેમની સ્પષ્ટતા પર સહાનુભૂતિપૂર્વક વિચાર કરવામાં આવે. ઇન્કવાયરી ઓફિસરને ઉપાધ્યાય વિરુદ્ધના આરોપો સાબિત થયેલા જણાયા અને તેમણે પોતાનો અહેવાલ શિસ્ત વિષયક સત્તાધિકારીને સુપ્રત કર્યો. ઉપાધ્યાયને કારણદર્શક નોટિસ બજાવવામાં આવી કે તેમની વિરુદ્ધ સાબિત થયેલા આરોપોને ધ્યાનમાં લેતા શા માટે તેમને સેવામાંથી બરતરફ કરવામાં ન આવે. તેમણે તેનો કોઈ જવાબ મોકલ્યો નહીં. શિસ્ત વિષયક સત્તાધિકારીએ ઇન્કવાયરી ઓફિસરના અહેવાલનો સ્વીકાર કર્યો અને તારીખ ૨૦/૨૨ જુલાઈ ૧૯૮૩ ના હુકમ દ્વારા ઉપાધ્યાયને બેંકની સેવામાંથી બરતરફ કર્યા.

બરતરફીના હુકમો સામે હાઈકોર્ટમાં ત્રણ રિટ અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી જેને, ઉપર નોંધ્યા મુજબ, વાદગ્રસ્ત ચુકાદા દ્વારા મંજૂર કરવામાં

આવી હતી. હાઇકોર્ટે અપીલકર્તાની એ દલીલને નકારી કાઢી હતી કે તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થ અંતર્ગત "સત્તામંડળ" અથવા "રાજ્ય" ન હોવાથી તેના પર રિટ હુકમ લાગુ પડતી નથી. ગુણદોષ પર હાઇકોર્ટનો એવો અભિપ્રાય હતો કે કસૂરવાર કર્મચારીઓ સામે તપાસ ચલાવવા અંગેના સંબંધિત નિયમોનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું અને બરતરફીના હુકમોમાં કોઈ કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું ન હતું. હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું કે અપીલકર્તા માટે સામાવાળાઓને બરતરફીના હુકમનો પ્રસ્તાવ મૂકતી કોઈ કારણદર્શક નોટિસ આપવી જરૂરી ન હતી પરંતુ એવું ઠેરવ્યું કે જો બેંક માટે ઇન્કવાયરી ઓફિસરના અહેવાલની નકલ મોકલવી જરૂરી ન હતી તો શિક્ષા કરનાર સત્તાધિકારીએ કાં તો સામાવાળાઓના દોષિત હોવાના નિષ્કર્ષ પર આવવા માટેના કારણો આપવા જોઈતા હતા અથવા જે અહેવાલનો તેણે સ્વીકાર કર્યો હતો તે બિડાણ તરીકે રાખવો જોઈતો હતો. આમ હાઇકોર્ટનો એવો અભિપ્રાય હતો કે બરતરફીના હુકમો કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના અનાદરના કારણે અને સામાવાળાઓને લાગુ પડતા વૈધાનિક નિયમોના ઉલ્લંઘનમાં હોવાથી દૂષિત થયા છે. જો કે, હાઇકોર્ટે અપીલકર્તા માટે, જો તે તેમ ઈચ્છે તો, સામાવાળાઓ તરફથી તેમને બજાવવામાં આવેલી ચાર્જશીટોના જવાબો મળ્યા પછીના તબક્કાથી નવેસરથી તપાસ શરૂ કરવાનો વિકલ્પ ખુલ્લો રાખ્યો હતો.

વાદગ્રસ્ત ચુકાદાને અમારી સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સામાવાળાઓની બરતરફીના હુકમો યુ.પી. રાજ્ય સહકારી ભૂમિ વિકાસ બેંક એમ્પ્લોઈઝ સર્વિસ રૂલ્સ (જે ટૂંકમાં 'સર્વિસ રૂલ્સ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ના રુલ ૮૯ હેઠળ આવશ્યકતા મુજબ યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ ઇન્સ્ટિટ્યુશનલ સર્વિસીઝ બોર્ડ (જે ટૂંકમાં 'સર્વિસ બોર્ડ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ની પૂર્વ સંમતિ સાથે પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અપીલકર્તા રાજ્યનું કોઈ "સત્તામંડળ" કે એજન્સી નથી અને તેની સામે કોઈ રિટ જારી કરી શકાય નહીં અને વધુમાં સામાવાળાઓ સામેની કાર્યવાહી બેંકના કર્મચારીઓને લાગુ પડતા નિયમો અનુસાર કરવામાં આવી છે.

અમે પરસ્પર વિરોધી રજૂઆતો પર વિચાર કરીએ તે પહેલાં, આ તબક્કે આ અપીલોમાં લાગુ પડતી કાયદાની સંબંધિત જોગવાઈઓ દર્શાવવી યોગ્ય રહેશે.

અપીલકર્તા ભલે યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૫ (જે ટૂંકમાં 'સોસાયટીઝ એક્ટ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી મંડળી હોય, પરંતુ તેનું ગઠન ઉત્તર પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક એક્ટ, ૧૯૬૪ (જે ટૂંકમાં 'બેંક એક્ટ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) હેઠળ થયેલ છે. તેથી, તે આ બંને કાયદાઓ અને તેના હેઠળ ઘડવામાં આવેલા નિયમોની જોગવાઈઓ દ્વારા

સંચાલિત થાય છે. સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૧૨૨ સહકારી મંડળીઓના કર્મચારીઓ પર નિયંત્રણ રાખવા માટે એક સત્તામંડળના ગઠનની જોગવાઈ કરે છે. આ કલમ આપણે નીચે મુજબ પુનઃ પ્રસ્તુત કરી શકીએ:

"૧૨૨. સહકારી મંડળીઓના કર્મચારીઓ પર નિયંત્રણ રાખવા માટેનું સત્તામંડળ:— (૧) રાજ્ય સરકાર, સહકારી મંડળીઓ અથવા સહકારી મંડળીઓના કોઈ વર્ગના કર્મચારીઓની ભરતી, તાલીમ અને શિસ્ત વિષયક નિયંત્રણ માટે, નિર્ધારિત કરવામાં આવે તે રીતે, એક સત્તામંડળ અથવા સત્તામંડળોનું ગઠન કરી શકશે, અને આવા સત્તામંડળ અથવા સત્તામંડળો પાસે આવા કર્મચારીઓની ભરતી, વેતન, સેવાની શરતો જેમાં શિસ્ત વિષયક નિયંત્રણનો સમાવેશ થાય છે તે અંગેના વિનિયમો ઘડવાની અપેક્ષા રાખી શકશે અને કલમ ૭૦ ની જોગવાઈઓને આધિન રહીને, સહકારી મંડળીના કર્મચારી અને મંડળી વચ્ચેના વિવાદોના નિકાલની જોગવાઈ કરી શકશે.

(૨) સબ-સેક્શન (૧) હેઠળ ઘડવામાં આવેલા વિનિયમો રાજ્ય સરકારની મંજૂરીને આધિન રહેશે અને આવી મંજૂરી પછી, ગેઝેટમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવશે, અને આવા પ્રકાશનની તારીખથી અમલમાં આવશે અને તે કલમ ૧૨૧ હેઠળ બનાવવામાં આવેલા કોઈપણ વિનિયમોનું સ્થાન લેશે."

રાજ્યે ઉત્તર પ્રદેશ કો-ઓપરેટિવ ઇન્સ્ટિટ્યુશનલ સર્વિસ બોર્ડ (સર્વિસ બોર્ડ) નું ગઠન કર્યું. આ સર્વિસ બોર્ડે ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના રાજ્યપાલની મંજૂરીથી યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એમ્પ્લોઈઝ સર્વિસ રેગ્યુલેશન્સ, ૧૯૭૫ (જે ટૂંકમાં 'વિનિયમો' તરીકે ઉલ્લેખિત છે) નામના વિનિયમો પ્રખ્યાપિત કર્યા જે ૬ ફી જાન્યુઆરી ૧૯૭૬ ના રોજ યુ.પી. ગેઝેટમાં પ્રકાશિત થયા હતા. સદર વિનિયમો યુ.પી. ગેઝેટમાં તેમના પ્રકાશનની તારીખથી અમલમાં આવ્યા હતા. વિનિયમ ૨ નો કલોઝ (xi) 'કર્મચારી' ને વ્યાખ્યાયિત કરે છે જેનો અર્થ સહકારી મંડળીની પૂર્ણકાલીન સેવામાં રહેલી વ્યક્તિ થાય છે, પરંતુ તેમાં દૈનિક વેતન પર કામ કરતા આકસ્મિક મજૂર અથવા મંડળીની અંશકાલીન સેવામાં રહેલી વ્યક્તિનો સમાવેશ થતો નથી. વિનિયમ ૫ હેઠળ સહકારી મંડળીમાં તમામ નિમણૂકો માટેની ભરતી બોર્ડ દ્વારા કરવામાં આવશે જેનો અર્થ યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ ઇન્સ્ટિટ્યુશનલ સર્વિસ બોર્ડ થાય છે.

વિનિયમ ૧૦૨ હેઠળ સહકારી મંડળીને તેના કર્મચારીઓ માટે સર્વિસ રૂલ્સ ઘડવાની સત્તા આપવામાં આવી છે જે જો કે, સદર વિનિયમોની જોગવાઈઓને આધિન રહેશે. વિનિયમો ૧૦૩ હેઠળ, સદર વિનિયમો ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭, યુ.પી. દુકાન ઓર વાણિજ્ય અધિષ્ઠાન અધિનિયમ, ૧૯૬૨, વર્કમેન્સ કોમ્પેન્સેશન એક્ટ, ૧૯૨૩ અને તે સમયે અમલમાં હોય તેવા અન્ય કોઈપણ મજૂર કાયદાઓની કોઈપણ જોગવાઈઓ

સાથે જેટલા અંશે અસંગત હશે તેટલા અંશે તે બિનઅસરકારક માનવામાં આવશે.

વિનિયમો ૧૦૨ અને ૧૦૩ નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય:

"૧૦૨. (૧) આ વિનિયમોની જોગવાઈઓને આધિન રહીને, એક સહકારી મંડળીએ આ વિનિયમો અમલમાં આવ્યાની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર (સિવાય કે બોર્ડ દ્વારા લેખિતમાં સમય લંબાવવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હોય) તેના કર્મચારીઓ માટે સર્વિસ રૂલ્સ ઘડવાના રહેશે.

(૨) સબ-સેક્શન (૧) હેઠળ ઘડવામાં આવેલા સર્વિસ રૂલ્સ મંજૂરી માટે બોર્ડ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે અને મંજૂરી પછી જ અમલમાં આવશે.

(૩) આ વિનિયમોમાં ગમે તે પ્રિસ્ક્રાઇબ કરવામાં આવ્યું હોય તેમ છતાં, હાલના કર્મચારીઓ પાસે માત્ર તેમના વેતન અને લાભોના સંદર્ભમાં મંડળીમાં અસ્તિત્વમાં રહેલા સર્વિસ રૂલ્સ, જો કોઈ હોય તો, તેના દ્વારા સંચાલિત રહેવાનો અથવા આ બાબતો પર નવા સર્વિસ રૂલ્સ પસંદ કરવાનો વિકલ્પ રહેશે.

સ્પષ્ટતા:- (૧) પગાર, ઇન્ક્રીમેન્ટ અને ભથ્થાં (મુસાફરી ભથ્થા સિવાય), પ્રોબેશન, કન્ફર્મેશન, નિવૃત્તિકાળ, પ્રોવિડન્ટ ફંડ અને ગ્રેયુઇટી સંબંધિત જોગવાઈઓ "વેતન અને લાભો" શબ્દસમૂહમાં શામેલ હોવાનું માનવામાં આવશે.

(૨) ઉપરોક્ત (૧) માં ઉલ્લેખિત બાબતોના સંબંધમાં અર્થઘટનમાં કોઈ શંકા કે વિવાદના કિસ્સામાં, સંદર્ભ બોર્ડને કરવામાં આવશે જેનો નિર્ણય અંતિમ રહેશે.

(૩) અસ્તિત્વમાં રહેલા સર્વિસ રૂલ્સ એટલે સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા અને તેની મંજૂરીથી ઘડવામાં આવેલા પ્રમાણભૂત સર્વિસ રૂલ્સ.

૧૦૩. આ વિનિયમોની જોગવાઈઓ, ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭, યુ.પી. દુકાન ઓર વાણિજ્ય અધિષ્ઠાન અધિનિયમ, ૧૯૬૨, વર્કમેન્સ કોમ્પેન્સેશન એક્ટ, ૧૯૨૩ અને તે સમયે અમલમાં હોય તેવા અન્ય કોઈપણ મજૂર કાયદાઓની કોઈપણ જોગવાઈઓ સાથેની તેમની અસંગતતાની હદ સુધી, જો કોઈ સહકારી મંડળી અથવા સહકારી મંડળીઓના વર્ગને લાગુ પડતી હોય તો, બિનઅસરકારક માનવામાં આવશે."

સદર વિનિયમોના પ્રકરણ VII માં દંડ, શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી અને અપીલ માટેની જોગવાઈઓ છે. વિનિયમ ૮૪ હેઠળ, કર્મચારીને સેવામાંથી દૂર કરી શકાય છે અને તેને શિક્ષાના હુકમની નકલ પૂરી પાડવાની રહેશે. શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહીનો આશરો લીધા વિના સેવામાંથી દૂર કરવાનો દંડ લાદી શકાતો નથી. કર્મચારીને જે સત્તાધિકારી દ્વારા તેની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી તેના સિવાયના અન્ય સત્તાધિકારી દ્વારા દૂર અથવા બરતરફ કરી શકાશે નહીં,

સિવાય કે નિમણૂક કરનાર સત્તાધિકારીએ આવી સત્તા અન્ય કોઈ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારીને લેખિતમાં અગાઉથી સોંપી હોય. વિનિયમ ૮૫ વિગતવાર જોગવાઈ કરે છે કે શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી કેવી રીતે ચલાવવાની રહેશે. કર્મચારી દ્વારા મૂળભૂત રીતે ધારણ કરાયેલા હોદ્દા અથવા ગ્રેડમાંથી સેવામાંથી દૂર કરવા અથવા બરતરફ કરવા અથવા રેન્કમાં ઘટાડો કરવાનો કોઈ પણ હુકમ વિનિયમ ૮૭ હેઠળ આવશ્યકતા મુજબ સર્વિસ બોર્ડની પૂર્વ સંમતિ વિના પસાર કરી શકાશે નહીં.

વિનિયમ ૮૫ હેઠળ કર્મચારી સામેની શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના યોગ્ય પાલન સાથે ઇન્કવાયરી ઓફિસર દ્વારા ચલાવવામાં આવશે જેના માટે એ જરૂરી રહેશે કે –

"(એ) કર્મચારીને ચોક્કસ આરોપો ધરાવતી ચાર્જશીટ બજાવવામાં આવશે અને દરેક આરોપના સમર્થનમાં પુરાવાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે અને તેની પાસેથી વાજબી સમયની અંદર આરોપોના સંબંધમાં સ્પષ્ટતા સબમિટ કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવશે જે પંદર દિવસથી ઓછી ન હોવી જોઈએ;

(બી) આવા કર્મચારીને પોતાના ખર્ચે પુરાવા રજૂ કરવાની અથવા બચાવમાં સાક્ષીઓની ઊલટતપાસ કરવાની તક પણ આપવામાં આવશે અને જો તે ઈચ્છે તો તેને રૂબરૂ સાંભળવાની તક પણ આપવામાં આવશે;

(સી) જો ચાર્જશીટના સંબંધમાં કોઈ સ્પષ્ટતા પ્રાપ્ત ન થાય અથવા સબમિટ કરેલી સ્પષ્ટતા અસંતોષકારક હોય તો સક્ષમ સત્તાધિકારી તેને જરૂરી માનવામાં આવતી યોગ્ય શિક્ષા કરી શકે છે."

સદર વિનિયમોના વિનિયમ ૧૦૨ હેઠળ અપીલકર્તાએ તેના કર્મચારીઓ માટે સર્વિસ રૂલ્સ ઘડ્યા છે જેને યુ.પી. રાજ્ય સહકારી ભૂમિ વિકાસ બેંક એમ્પ્લોઈઝ સર્વિસ રૂલ્સ ૧૯૭૬ કહેવામાં આવે છે. આ નિયમો યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ સોસાયટીઝ એક્ટ, ૧૯૬૫ ની કલમ ૧૨૨ હેઠળના સત્તામંડળ દ્વારા યોગ્ય રીતે મંજૂર કરવામાં આવ્યા છે. અપીલકર્તાના કર્મચારી સામેની કોઈપણ શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહીના હેતુ માટે આ સર્વિસ રૂલ્સ સદર વિનિયમોને સુસંગત હોવા જોઈએ. જે કિસ્સામાં બરતરફીનો દંડ લાદવામાં આવે છે ત્યાં શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી માટેની આવશ્યકતાઓ એ છે કે (૧) નિરીક્ષણ કરનાર સત્તાધિકારી અથવા બેંકના અધિકારી જેના નિયંત્રણ હેઠળ કર્મચારી કામ કરી રહ્યો છે તેના દ્વારા આ અંગે કરવામાં આવેલા અહેવાલ પર કર્મચારી સામે શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી કરવામાં આવશે. (૨) શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી નિમણૂક કરનાર સત્તાધિકારી દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલા ઇન્કવાયરી ઓફિસર દ્વારા ચલાવવામાં આવશે, (૩) ઇન્કવાયરી ઓફિસર કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરશે જેના માટે એ જરૂરી રહેશે કે કર્મચારીને ચોક્કસ આરોપો ધરાવતી ચાર્જ શીટ બજાવવામાં આવશે, દરેક આરોપના સમર્થનમાં પુરાવા અને કર્મચારી

પાસેથી વાજબી સમયની અંદર આરોપના સંબંધમાં સ્પષ્ટતા સબમિટ કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવશે જે ૧૫ દિવસથી ઓછી ન હોવી જોઈએ. કર્મચારીને પોતાના ખર્ચે ઊલટતપાસ કરવાની અથવા બચાવમાં સાક્ષીઓ રજૂ કરવાની તક પણ આપવામાં આવશે અને જો તે ઈચ્છે તો તેને રૂબરૂ સાંભળવાની તક પણ આપવામાં આવશે. જો ચાર્જ શીટના સંબંધમાં કોઈ સ્પષ્ટતા પ્રાપ્ત ન થાય અથવા સબમિટ કરેલી સ્પષ્ટતા અસંતોષકારક હોય તો સક્ષમ સત્તાધિકારી તેને જરૂરી માનવામાં આવતી શિક્ષા કરી શકે છે. સેવામાંથી બરતરફ કરવાનો અથવા દંડ લાદવાનો હુકમ સર્વિસ બોર્ડની પૂર્વ સંમતિ વિના કર્મચારી સામે પસાર કરવામાં આવશે નહીં. શિક્ષાના હુકમની નકલ સંબંધિત કર્મચારીને આપવામાં આવશે. સેવામાંથી બરતરફીનો કોઈ દંડ ત્યાં સુધી લાદવામાં આવશે નહીં જ્યાં સુધી કર્મચારીને કારણદર્શક નોટિસ આપવામાં ન આવી હોય અને તે કાં તો નિર્દિષ્ટ સમયની અંદર જવાબ આપવામાં નિષ્ફળ ગયો હોય અથવા તેનો જવાબ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા અસંતોષકારક જણાયો હોય.

એ જોઈ શકાય છે કે હાલના કેસમાં શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી શરૂ કરવા અને પૂર્ણ કરવા માટેની તમામ આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે. સામાવાળાઓ વિરુદ્ધની કાર્યવાહી જે અધિકારીઓ હેઠળ તેઓ કામ કરી રહ્યા હતા તેમના અહેવાલોના આધારે શરૂ કરવામાં આવી હતી અને આ અહેવાલો કાર્યવાહીમાં પુરાવાનો ભાગ

હતા. તપાસની કાર્યવાહી એવી રીતે ચલાવવામાં આવતી નથી કે જાણે તે કોઈ ફોજદારી કેસની સુનાવણી હોય અથવા જાણે તે કોઈ દીવાની દાવો હોય. કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો એવી અપેક્ષા રાખે છે કે જે પક્ષ સામેના આક્ષેપની તપાસ થઈ રહી હોય તેને સાંભળવાની તક આપવી જોઈએ અને સાંભળ્યા વિના તેને દોષિત ઠેરવવો જોઈએ નહીં. કોઈ ચોક્કસ કેસમાં કુદરતી ન્યાયના કયા નિયમોનું પાલન કરવાનું રહેશે તે દરેક કેસની પરિસ્થિતિઓ પર આધાર રાખશે અને કાયદાની તે જોગવાઈઓ પર પણ આધાર રાખવો જોઈએ જેના હેઠળ શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહીમાં આરોપોની તપાસ કરવામાં આવી રહી છે. નાગેન્દ્ર નાથ બોરા અને અન્ય વિરુદ્ધ કમિશનર ઓફ હિલ્સ ડિવિઝન એન્ડ અપીલ્સ, આસામ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૮) એસ.સી. ૩૯૮ પાના નં. ૪૦૯ પર) માં આ કોર્ટે ઠેરવેલ કે "કુદરતી ન્યાયના નિયમો વૈધાનિક મંડળોના બદલાતા બંધારણ અને અધિનિયમ દ્વારા નિર્ધારિત નિયમો કે જેના હેઠળ તેઓ કાર્ય કરે છે તેની સાથે બદલાય છે; અને કુદરતી ન્યાયના કોઈ નિયમોનું ઉલ્લંઘન થયું છે કે કેમ તે પ્રશ્ન કોઈ પૂર્વ-નિર્ધારિત વિભાવનાઓ હેઠળ નહીં, પરંતુ વૈધાનિક નિયમો અને જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં નક્કી થવો જોઈએ." સામાવાળાઓને તેમના દરેક વિરુદ્ધના પુરાવાઓથી માહિતગાર કરવામાં આવ્યા હતા અને ૩૫૩ સાંભળવાની તેમજ બચાવમાં પુરાવા રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવી હતી. ઇન્કવાયરી ઓફિસરના સ્તરે આનાથી વધુ કશું જરૂરી ન હતું. ઇન્કવાયરી ઓફિસરના અહેવાલો મળ્યા પછીની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કર્યા મુજબ અનુસરવામાં આવી હતી.

અમારા મતે, તેથી, હાઇકોર્ટે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવામાં ભૂલ કરી છે કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો અથવા વિનિયમો અને સર્વિસ રૂલ્સ જે પ્રકૃતિમાં વૈધાનિક છે તેનું પાલન કરવામાં આવ્યું નથી.

અમે હવે એ પ્રશ્ન પર વિચાર કરીએ કે શું અપીલકર્તા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઇકોર્ટની રિટ હુકમતને પાત્ર છે કે કેમ.

અનુચ્છેદ ૨૨૬, તેના સંબંધિત ભાગમાં, નીચે મુજબ છે:

"૨૨૬. અમુક રિટ જારી કરવાની હાઇકોર્ટની સત્તા. – (૧) અનુચ્છેદ ૩૨ માં ગમે તે હોય તેમ છતાં, દરેક હાઇકોર્ટને, જે પ્રદેશોના સંબંધમાં તે હુકમતનો પ્રયોગ કરે છે તે સમગ્ર પ્રદેશોમાં, ભાગ III દ્વારા આપવામાં આવેલા કોઈપણ અધિકારોના અમલીકરણ માટે અને અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે, તે પ્રદેશોમાં આવેલી કોઈપણ વ્યક્તિ કે સત્તામંડળને, જેમાં યોગ્ય કિસ્સાઓમાં કોઈ સરકાર પણ શામેલ હોય, હેબિયસ કોર્પસ, મેન્ડમસ, પ્રોહિબિશન, કો વોરન્ટો અને સર્શિયોરરીની પ્રકૃતિની રિટ સહિતના નિર્દેશો, હુકમો અથવા રિટ અથવા તેમાંથી કોઈપણ જારી કરવાની સત્તા રહેશે."

આપણે ઉપર જોયું છે કે અપીલકર્તા સોસાયટીઝ એક્ટ હેઠળ સહકારી મંડળી તરીકે કાર્ય કરે છે પરંતુ તેનું ગઠન બેંક એક્ટની જોગવાઈ હેઠળ કરવામાં

આવ્યું છે. બેંક એક્ટની કલમ ૩૦ દ્વારા રાજ્ય સરકારને આપવામાં આવેલી સત્તાનો પ્રયોગ કરીને, "ધ યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક્સ રૂલ્સ, ૧૯૭૧" નામના નિયમો ઘડવામાં આવ્યા છે. અપીલકર્તાના કર્મચારીઓની સેવાની શરતો માટે, આપણે સોસાયટીઝ એક્ટ અને સોસાયટીઝ એક્ટની કલમ ૧૨૨ હેઠળ ગઠિત યુ.પી. કો-ઓપરેટિવ ઇન્સ્ટિટ્યુશનલ સર્વિસ બોર્ડ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા વિનિયમો તેમજ સર્વિસ વિનિયમોના વિનિયમ ૧૦૨ હેઠળ અપીલકર્તા દ્વારા ઘડવામાં આવેલા સર્વિસ રૂલ્સનો સંદર્ભ લેવો પડશે. અપીલકર્તા દ્વારા ઘડવામાં આવેલા સર્વિસ રૂલ્સ ઇન્સ્ટિટ્યુશનલ સર્વિસ બોર્ડની મંજૂરી પછી જ અમલમાં આવશે. અપીલકર્તા દ્વારા બરતરફીનો કોઈપણ હુકમ ઉપરોક્ત બોર્ડની મંજૂરી પછી જ જારી કરી શકાય છે. જો આપણે બેંક એક્ટનો સંદર્ભ લઈએ, તો જોઈ શકાશે કે કલમ ૩ હેઠળ સમગ્ર ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય માટે એકથી વધુ સ્ટેટ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક હશે નહીં અને તે એકમાત્ર બેંક અપીલકર્તા છે. આમ તેની પાસે સમગ્ર ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય માટે વિશિષ્ટ હકુમત છે. તે લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંકોને સભ્યો તરીકે સ્વીકારી શકે છે જેની સંખ્યા ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના સહકારી મંડળીના રજિસ્ટ્રાર દ્વારા જેટલી જરૂરી માનવામાં આવે તેટલી હોઈ શકે છે. અપીલકર્તાને બેંક એક્ટ હેઠળ વિવિધ સત્તાઓ પણ આપવામાં આવી છે જે સત્તાઓ માત્ર સોસાયટીઝ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલી સહકારી મંડળીને ઉપલબ્ધ હોતી નથી. જો આપણે બેંક એક્ટની કેટલીક જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લઈએ તો જોઈ શકાશે કે ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના સહકારી મંડળીઓના

રજિસ્ટ્રાર ડિરેક્ટર બોર્ડ દ્વારા જારી કરાયેલા ડિબેન્ચર્સના ધારકો પ્રત્યે સ્ટેટ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંકની જવાબદારીઓની પરિપૂર્ણતા સુનિશ્ચિત કરવાના હેતુ માટે ટ્રસ્ટી રહેશે. ટ્રસ્ટીની સત્તાઓ અને કાર્યો બેંક એક્ટની જોગવાઈઓ દ્વારા અને અપીલકર્તા અને ટ્રસ્ટી વચ્ચે કરવામાં આવેલા ટ્રસ્ટના દસ્તાવેજ દ્વારા સંચાલિત થશે જે તેમની પરસ્પર સંમતિથી અને રાજ્ય સરકારની મંજૂરીથી સમયાંતરે સુધારવામાં અથવા બદલવામાં આવેલ હોય. ટ્રસ્ટી એક કોર્પોરેશન સોલ રહેશે. અપીલકર્તાનું ડિરેક્ટર બોર્ડ સમયાંતરે રાજ્ય સરકાર અને ટ્રસ્ટીની પૂર્વ મંજૂરીથી અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા લાદવામાં આવતી એવી શરતો અને નિયમોને આધિન રહીને, મુદ્દલની સંપૂર્ણ ચુકવણી અને તેના પરના વ્યાજની ચુકવણી માટે રાજ્ય સરકારની બિનશરતી ગેરંટી સામે અથવા ગીરો, ચાર્જ કે હાઇપોથેકેશન વગેરેની સુરક્ષા પર વિવિધ મૂલ્યોના ડિબેન્ચર્સ જારી કરી શકે છે. બેંક એક્ટની કલમ ૯ હેઠળ, રાજ્ય સરકાર ગીરોની સુરક્ષા પર લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંકો દ્વારા આપવામાં આવેલી લોનના કારણે થતા નુકસાનને પહોંચી વળવાના હેતુ માટે, જે નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી પરિસ્થિતિઓના કારણે સંપૂર્ણ રીતે વસૂલ ન થઈ શકે, તેવા નિયમો અને શરતો પર એક ગેરંટી ફંડનું ગઠન કરે છે જે તેને યોગ્ય લાગે. અપીલકર્તા અને લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંકો નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવા દરે આવા ફંડમાં ફાળો આપશે. બેંક નિયમોના રુલ ૬ હેઠળ ગેરંટી ફંડ રાજ્ય સરકારના નાણા વિભાગ દ્વારા રાજ્યના હિસાબોના પબ્લિક એકાઉન્ટ્સ સેક્શનમાં રાખવામાં આવશે અને ફંડમાં તમામ ફાળો અને ફંડમાંથી કરવામાં આવેલા

રોકાણ પર મેળવેલ વ્યાજ સીધું ફંડમાં જમા કરવામાં આવશે. અમારા માટે અન્ય વિવિધ કલમો અને નિયમો ટાંકવા જરૂરી નથી પરંતુ આ તમામ જોગવાઈઓ અચૂકપણે દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાની બાબતોનું નિયંત્રણ રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે જો કે તે એક સહકારી મંડળી તરીકે કાર્ય કરે છે અને તે ચોક્કસપણે રાજ્યનો એક વિસ્તૃત હાથ છે અને આમ તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ ઉદ્દેશિત રાજ્યની એજન્સી અથવા સત્તામંડળ છે.

અમે સર્વિસ રૂલ્સ પરથી એ પણ જોઈએ છીએ કે અપીલકર્તાના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ચીફ જનરલ મેનેજર રાજ્યના અધિકારીઓ છે જેમને અપીલકર્તામાં ડેપ્યુટેશન પર મોકલવામાં આવ્યા છે. આ બે અધિકારીઓ અપીલકર્તાની બાબતોના સુકાની સ્થાને છે. એવી પરિસ્થિતિની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે જ્યાં સરકાર તેના કોઈ કર્મચારીને એવા મંડળ અથવા સંસ્થાના વડા તરીકે ડેપ્યુટેશન પર મોકલે જે તે સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત ન હોય, ભલે તે કર્મચારીને તે મંડળ કે સંસ્થાના ભંડોળમાંથી ચૂકવણી કરવામાં આવતી હોય, સિવાય કે કાયદાની કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈ સરકારને તેમ કરવાનો અધિકાર આપતી હોય. અમે એ પણ જોઈએ છીએ કે સર્વિસ રૂલ્સ કાયદા હેઠળ ઘડવામાં આવ્યા છે અને તે નિયમોને એક વૈધાનિક મંડળની મંજૂરી છે. અપીલકર્તા દ્વારા બરતરફીની સત્તાનો પ્રયોગ વૈધાનિક વિનિયમો અનુસાર અને વૈધાનિક મંડળની મંજૂરી સાથે થવો જોઈએ. સુખદેવ સિંહ અને અન્ય વિરુદ્ધ ભગતરામ સરદાર સિંહ રઘુવંશી અને અન્ય,

[૧૯૭૫] ૧ એસ.સી.સી. ૪૨૧ માં, આ કોર્ટની બંધારણીય બેન્ચે ઠેરવ્યું કે વૈધાનિક જોગવાઈઓ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા વિનિયમો કાયદાનું બળ ધરાવે છે.

અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા તેના હેઠળની હકુમતના પ્રયોગ માટે હાઈકોર્ટની સત્તાઓ પર કોઈ મર્યાદા સ્વીકારતી નથી, જો કે આ કોર્ટના વિવિધ ચુકાદાઓ દ્વારા અલગ-અલગ અને વિવિધ અભિપ્રાયો સાથે એવું ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની હકુમતનો પ્રયોગ ત્યારે જ થઈ શકે છે જ્યારે જે મંડળ અથવા સત્તામંડળના નિર્ણય સામે ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય, તે જાહેર ફરજના પાલનમાં પોતાની સત્તાનો પ્રયોગ કરી રહ્યું હોય અને રિટ એ પબ્લિક લો ઉપાય છે. રોહતાસ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ રોહતાસ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ સ્ટાફ યુનિયન અને અન્ય, [૧૯૭૬] ૨ એસ.સી.સી. ૮૨ માં, બંધારણીય બેન્ચ સમક્ષ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ડિસ્પ્યુટ્સ એક્ટ, ૧૯૪૭ ની કલમ ૧૦એ હેઠળનો એવોર્ડ ખાનગી લવાદ જેવો છે અને તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સુધારણાને પાત્ર નથી. કોર્ટે નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું:

"અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટની વિસ્તૃત અને અસાધારણ સત્તા એટલી વ્યાપક છે જેટલી ઉપયોગમાં લેવાયેલી ભાષાની વિશાળતા દર્શાવે છે અને તેથી તે કોઈપણ વ્યક્તિ, ખાનગી વ્યક્તિને પણ અસર કરી શકે છે અને કોઈપણ

(અન્ય) હેતુ માટે ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે – તેવા હેતુ માટે પણ જેના માટે અન્ય ઉપાય અસ્તિત્વમાં હોઈ શકે છે. ૧૯૬૩ માં અનુચ્છેદ ૨૨૬ માં કરવામાં આવેલો સુધારો જે અનુચ્છેદ ૨૨૬ (૧એ) દાખલ કરે છે તે રિટ સત્તાના લક્ષ્યોને પુનરાવર્તિત કરે છે જેમાં "આવી વ્યક્તિના રહેઠાણ" ના સ્પષ્ટ સંદર્ભ દ્વારા કોઈપણ વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે. પરંતુ હકુમતની પુષ્ટિ કરવી એ એક બાબત છે, અને ચાઈના શોપમાં આખલાની જેમ તેના મુક્ત પ્રયોગને સત્તા આપવી એ બીજી બાબત છે". આ કોર્ટે આ અસાધારણ ઉપાયના ઉપયોગ પર સમજદારીભર્યા અને સ્પષ્ટ નિયંત્રણો દર્શાવ્યા છે અને હાઈકોર્ટ તે હિતકારી મનાઈ હુકમોથી આગળ વધશે નહીં સિવાય કે જ્યાં પરિસ્થિતિની ભયાનકતા અથવા અન્ય અસાધારણ સંજોગો સમયસર ન્યાયિક મનાઈ હુકમ અથવા આદેશ માટે પોકાર કરતા હોય. કાયદાનો માર્ગદર્શક ન્યાય છે અને શક્તિશાળી દવાનો ઉપયોગ વિવેકપૂર્વક થવો જોઈએ. આલોચનાત્મક ભૂતકાળ અને ભવિષ્યના સંકેતોના સંદર્ભમાં કહીએ તો, રિટ સત્તા મોટે ભાગે લોકોની જાગ્રત ચોકીદાર રહી છે અને તે સત્તામાં કાપ મૂકવો અથવા તેને નાબૂદ કરવી એ માનવ અધિકારો માટે જોખમ ઊભું કરી શકે છે. અમે ઠેરવીએ છીએ કે અહીંનો એવોર્ડ અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની કાયદાકીય પહોંચની બહાર નથી, જો કે આ સત્તાને સખત રીતે ન્યાયિક મર્યાદામાં રાખવી જોઈએ.

અમારી સમક્ષ હાઈકોર્ટના ઘણા ચુકાદાઓ, પક્ષમાં અને વિરોધમાં, એ દર્શાવવા માટે ટાંકવામાં આવ્યા હતા કે અધિનિયમની કલમ ૧૦એ હેઠળનો એવોર્ડ અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળના હસ્તક્ષેપથી મુક્ત છે પરંતુ અમે એન્જિનિયરિંગ મજદૂર સભા, [૧૯૬૩] સપ્લિ. ૧ એસ.સી.આર. ૬૨૫, ૬૪૦ માં ગજેન્દ્રગડકર, જે. (તેઓ તે સમયે જે હોદ્દો ધરાવતા હતા તે મુજબ) ના અવલોકનો સાથે આદરપૂર્વક સંમત થઈએ છીએ જે હકુમતના અસ્તિત્વ વિરુદ્ધની દલીલને નકારી કાઢે છે. વિદ્વાન ન્યાયમૂર્તિએ પાના નં. ૬૪૦ પર સ્પષ્ટ કર્યું છે:

"અનુચ્છેદ ૨૨૬ જેના હેઠળ યોગ્ય કેસમાં સર્શિયોરરીની રિટનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, તે એક રીતે અનુચ્છેદ ૧૩૬ કરતા વ્યાપક છે, કારણ કે હાઈકોર્ટને અમુક રિટ જારી કરવા માટે આપવામાં આવેલી સત્તા એ શરત અથવા મર્યાદાને આધિન નથી કે સદર રિટ માત્ર કોર્ટ અથવા ટ્રિબ્યુનલના હુકમો સામે જ જારી કરી શકાય છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬(૧) હેઠળ, નિયત પ્રદેશોમાં આવેલી કોઈપણ વ્યક્તિ કે સત્તામંડળને, જેમાં યોગ્ય કિસ્સાઓમાં કોઈ સરકાર પણ શામેલ હોય, યોગ્ય રિટ જારી કરી શકાય છે. તેથી, ભલે કલમ ૧૦એ હેઠળ નિયુક્ત કરાયેલા આર્બિટ્રેટર અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ ન હોય, પણ યોગ્ય કેસમાં, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તેના એવોર્ડ સામે રિટ લાગુ થઈ શકે છે".

લાઈફ ઇન્સ્યોરન્સ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ એસ્કોર્ટ્સ લિમિટેડ અને અન્ય, [૧૯૮૬] ૧ એસ.સી.સી. ૨૬૪ માં અન્ય એક બંધારણીય બેન્ચે નીચે મુજબ જણાવવાનું હતું:

"જો કે, કંપનીના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે લાઈફ ઇન્સ્યોરન્સ કોર્પોરેશન રાજ્યની એક એજન્સી હતી અને તેથી અનુચ્છેદ ૧૪ દ્વારા તેને મનસ્વી રીતે કામ કરવા પર પ્રતિબંધ હતો. તેથી, એકવાર તેની સામે રુલ નિસી જારી કરવામાં આવ્યા પછી કોર્ટ સમક્ષ તેના ઠરાવ માટેના કારણો જણાવવાની તેની જવાબદારી હતી. જો તે કોર્ટ સમક્ષ પોતાના કારણો જાહેર કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો કોર્ટ એવું માની લેશે કે તેની પાસે આપવા માટે કોઈ માન્ય કારણો ન હતા અને તેથી તેનું કાર્ય મનસ્વી હતું. વિદ્વાન વકીલે આ કોર્ટના સુખદેવ સિંહ, મેનકા ગાંધી, ઇન્ટરનેશનલ એરપોર્ટ ઓથોરિટી અને અજય હાસિયાના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો હતો. બીજી તરફ, વિદ્વાન એટર્ની જનરલે એવી દલીલ કરી હતી કે રાજ્ય અથવા રાજ્યની એજન્સીના કાર્યો જે યોગ્ય રીતે પબ્લિક લોના ક્ષેત્રના નથી પરંતુ પ્રાઇવેટ લોના ક્ષેત્રના છે તે ન્યાયિક સમીક્ષાને પાત્ર નથી. તેમણે ઓરેલી વિરુદ્ધ મેકમેન, ડેવી વિરુદ્ધ સ્પેલ્થોન, આઇ કોંગ્રેસ ડેલ પાર્ટિડો, આર.વી. ઇસ્ટ, બર્કશાયર હેલ્થ ઓથોરિટી અને રાધાકૃષ્ણ અગ્રવાલ વિરુદ્ધ બિહાર રાજ્ય પર આધાર રાખ્યો હતો. જ્યારે અમને વિદ્વાન એટર્ની જનરલની દલીલમાં નોંધપાત્ર બળ જણાય છે, પરંતુ અમારા માટે

આ વિષયની કોઈ લાંબી ચર્ચામાં ઉતરવું જરૂરી ન હોઈ શકે, જેમ કે આપણે ટૂંક સમયમાં જોઈશું. અમે બંધારણીય કાયદા, વહીવટી કાયદા અને પબ્લિક લોના પ્રશ્નો પર ઇંગ્લિશ કેસોનો સહેલાઈથી સંદર્ભ લેવા સામે આપણી જાતને ચેતવણી આપવા માંગીએ છીએ કારણ કે ભારતમાં આ શાખાઓમાં કાયદો ઇંગ્લેન્ડના કાયદા કરતા આગળ વધ્યો છે, કારણ કે આપણે આપણા સંવિધાન દ્વારા માર્ગદર્શન મેળવીએ છીએ અને આપણે તે તકનીકી નિયમોથી અપ્રભાવિત છીએ જેણે ઇંગ્લિશ કાયદાના વિકાસને અવરોધ્યો છે".

એન્ડી મુક્તા એસ.એમ.વી.એસ.એસ.જે.એમ.એસ. ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિરુદ્ધ વી.આર. રુદાણી અને અન્ય, [૧૯૮૯] ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૧ માં આ કોર્ટની બે ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચ "મેન્ડમસની રિટ અથવા મેન્ડમસની પ્રકૃતિની રિટ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ અથવા નિર્દેશ અથવા હુકમ જારી કરવાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરી રહી હતી જે અપીલકર્તા ટ્રસ્ટ અને તેના ટ્રસ્ટીઓને સામાવાળાઓને યુનિવર્સિટી દ્વારા ઘડવામાં આવેલા નિયમો અનુસાર તેમનો બાકી પગાર અને ભથ્થાં વગેરે ચૂકવવા અને યુનિવર્સિટીના અમુક ઓર્ડિનન્સ હેઠળ તેમને વળતર ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપે". હાઈકોર્ટે જેની સમક્ષ આ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો તેણે સામાવાળાઓની તરફેણમાં ચુકાદો આપ્યો હતો. આ કોર્ટે નોંધ્યું કે અપીલકર્તા દ્વારા અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજીની ટકવાપાત્રતા પરના હુમલાનો સાર એ હતો કે બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ હેઠળ

નોંધાયેલ ટ્રસ્ટ હોવાના નાતે તે કોલેજનું સંચાલન કરતું હતું જ્યાં સામાવાળાઓ નોકરી કરતા હતા તે હાઈકોર્ટની રિટ હકુમતને પાત્ર ન હતું. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, દલીલ એવી હતી કે ટ્રસ્ટ એક ખાનગી સંસ્થા હોવાના કારણે તેની સામે મેન્ડમસની રિટ જારી કરી શકાય નહીં. આ દલીલના સમર્થનમાં, અપીલકર્તાએ આ કોર્ટના બે ચુકાદાઓનો સંદર્ભ આપ્યો: એક્ઝિક્યુટિવ કમિટી ઓફ વૈશ ડિગ્રી કોલેજ શામલી અને અન્ય વિરુદ્ધ લક્ષ્મી નારાયણ અને અન્ય, [૧૯૮૮ cell ૭૬] ૨ એસ.સી.સી. ૫૮ અને દીપક કુમાર બિસ્વાસ વિરુદ્ધ ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઈન્સ્ટ્રક્શન્સ, [૧૯૮૭] ૨ એસ.સી.સી. ૨૫૨. જો કે, આ કોર્ટે તે બે ચુકાદાઓને અલગ પાડ્યા અને જણાવ્યું કે તેની સમક્ષની હકીકતો અલગ હતી અને સામાવાળાઓ દ્વારા કરાર આધારિત સેવાના ચોક્કસ પાલન માટેની કોઈ અરજ હવે તેની સમક્ષના કેસમાં ન હતી. સામાવાળાઓ એવી જાહેરાત માંગતા ન હતા કે તેઓને સેવામાં ચાલુ રાખવામાં આવે અને તેઓ તેઓને ફરીથી કોલેજમાં મૂકવા માટે મેન્ડમસની માંગણી કરી રહ્યા ન હતા. પરંતુ તેઓ માત્ર તેમને ચૂકવવાપાત્ર ટર્મિનલ લાભો અને પગારની બાકી રકમનો દાવો કરી રહ્યા હતા. આમ પ્રશ્ન એ હતો કે શું ટ્રસ્ટને મેન્ડમસની રિટ દ્વારા ચૂકવણી કરવા માટે મજબૂર કરી શકાય? કોર્ટે દ્વારકાનાથ એચયુએફ વિરુદ્ધ આઈટીઓ, સ્પેશિયલ સર્કલ કાનપુર અને અન્ય, [૧૯૬૫] ૩ એસ.સી.આર. ૫૩૬ માં સુબ્બા રાવ, જે. ના અવલોકનો નીચે મુજબ નોંધ્યા:

"આ અનુચ્છેદ વ્યાપક શબ્દાવલિમાં ઘડવામાં આવ્યો છે અને તે પ્રથમ ઢ્રષ્ટિએ હાઈકોર્ટને અન્યાય જ્યાં પણ જોવા મળે ત્યાં પહોંચવા માટે વ્યાપક સત્તા પ્રદાન કરે છે. સંવિધાનમાં સત્તાની પ્રકૃતિ, જે હેતુ માટે અને જે વ્યક્તિ અથવા સત્તામંડળ વિરુદ્ધ તેનો પ્રયોગ કરી શકાય છે તેનું વર્ણન કરવા માટે જાણીજોઈને વ્યાપક ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તે ઇંગ્લેન્ડમાં સમજાય છે તે મુજબ વિશેષાધિકાર રિટની પ્રકૃતિની રિટ જારી કરી શકે છે; પરંતુ તે રિટનો વ્યાપ પણ "પ્રકૃતિ" શબ્દસમૂહના ઉપયોગ દ્વારા વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે સદર શબ્દસમૂહ ભારતમાં જારી કરી શકાય તેવી રિટને ઇંગ્લેન્ડની રિટ સમાન ગણતો નથી, પરંતુ માત્ર તેમાંથી એક સામ્યતા મેળવે છે. તે સિવાય, હાઈકોર્ટ વિશેષાધિકાર રિટ સિવાયના અન્ય નિર્દેશો, હુકમો અથવા રિટ પણ જારી કરી શકે છે. તે હાઈકોર્ટને આ દેશની વિશિષ્ટ અને જટિલ આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળવા માટે રાહતો ઘડવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઈકોર્ટની સત્તાના વ્યાપને ઇંગ્લિશ કોર્ટ્સની વિશેષાધિકાર રિટ જારી કરવાની સત્તા સમાન ગણવાનો કોઈપણ પ્રયાસ એ એકાત્મક સરકાર પ્રણાલી ધરાવતા ઇંગ્લેન્ડ જેવા સરખામણીમાં નાના દેશમાં વર્ષોથી વિકસેલા બિનજરૂરી પ્રક્રિયાગત નિયંત્રણોને ફેડરલ માળખા હેઠળ કાર્ય કરતા ભારત જેવા વિશાળ દેશમાં દાખલ કરવા સમાન છે. આવું અર્થઘટન સદર અનુચ્છેદના હેતુને જ નિષ્ફળ બનાવે છે."

કોર્ટે પ્રાગા ટ્રલ્સ કોર્પોરેશન વિરુદ્ધ શ્રી સી.એ. ઇમાન્યુઅલ, [૧૯૬૯] ૧
એસ.સી.સી. ૫૮૫ માં આ કોર્ટના અવલોકનો પણ નીચે મુજબ નોંધ્યા:

"જો કે, એ જરૂરી નથી કે જે વ્યક્તિ અથવા સત્તામંડળ પર વૈધાનિક ફરજ
લાદવામાં આવી હોય તે જાહેર અધિકારી અથવા સત્તાવાર મંડળ હોવું જોઈએ.
ઉદાહરણ તરીકે, મંડળીના અધિકારીને કાયદાની તે શરતોનું પાલન કરવા માટે
મજબૂર કરવા માટે મેન્ડમસ જારી કરી શકાય છે જેના હેઠળ અથવા જેના દ્વારા
મંડળીનું ગઠન અથવા સંચાલન કરવામાં આવે છે અને કંપનીઓ અથવા
કોર્પોરેશનોને પણ તેમની જવાબદારીઓ પૂર્ણ કરવા માટે કાયદા દ્વારા તેમના પર
લાદવામાં આવેલી ફરજો બજાવવા માટે કહી શકાય છે. જાહેર જવાબદારીઓ પૂર્ણ
કરવાના હેતુ માટે કાયદા દ્વારા ગઠિત કંપની સામે પણ મેન્ડમસ લાગુ થઈ શકે
છે. (જુઓ હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ, ત્રીજી આવૃત્તિ, ભાગ II, પાના નં.
પર અને આગળ).

કોર્ટે પછી જણાવ્યું:

"અનુચ્છેદ ૨૨૬ માં વપરાયેલ "સત્તામંડળ" શબ્દને, સંદર્ભમાં, અનુચ્છેદ
૧૨ ના શબ્દથી વિપરીત ઉદાર અર્થ મળવો જોઈએ. અનુચ્છેદ ૧૨ માત્ર
અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળના મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણના હેતુ માટે જ પ્રસ્તુત

છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હાઇકોર્ટને મૂળભૂત અધિકારો તેમજ બિન-મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે રિટ જારી કરવાની સત્તા આપે છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૨૬ માં વપરાયેલા "કોઈપણ વ્યક્તિ કે સત્તામંડળ" શબ્દો માત્ર વૈધાનિક સત્તામંડળો અને રાજ્યની એજન્સીઓ સુધી જ સીમિત રાખવાના નથી. તેઓ જાહેર ફરજ બજાવતી અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા મંડળને આવરી શકે છે. સંબંધિત મંડળનું સ્વરૂપ બહુ પ્રસ્તુત નથી. જે પ્રસ્તુત છે તે મંડળ પર લાદવામાં આવેલી ફરજની પ્રકૃતિ છે.

ફરજની મૂલવણી વ્યક્તિ અથવા સત્તામંડળ દ્વારા પ્રભાવિત પક્ષ પ્રત્યેની હકારાત્મક જવાબદારીના પ્રકાશમાં થવી જોઈએ. ફરજ ગમે તે માધ્યમથી લાદવામાં આવી હોય, જો હકારાત્મક જવાબદારી અસ્તિત્વમાં હોય તો મેન્ડમસનો ઇનકાર કરી શકાય નહીં."

અને અંતે તેણે નીચે મુજબ જણાવ્યું:

"અહીં ફરીથી અમે એ નિર્દેશ કરી શકીએ છીએ કે મેન્ડમસનો ઇનકાર એ આધારે કરી શકાય નહીં કે જે ફરજનો અમલ કરવાનો છે તે કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવી નથી. આ કાયદાના વિકાસ પર ટિપ્પણી કરતા, પ્રોફેસર ડી સ્મિથ જણાવે છે: "મેન્ડમસ દ્વારા અમલ કરવા યોગ્ય જાહેર ફરજ અનિવાર્યપણે

કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલી જ હોવી જોઈએ તેવું નથી. ફરજ ચાર્ટર, કોમન લો, પ્રથા અથવા કરાર દ્વારા પણ લાદવામાં આવી હોય તે પૂરતું હોઈ શકે છે." અમે આ અભિપ્રાય સાથે સંમત છીએ. લોકોના અધિકારોને અસર કરતા મંડળોની ઝડપથી વિસ્તરતી જાળ પરના ન્યાયિક નિયંત્રણને વોટરટાઇટ કમ્પાર્ટમેન્ટમાં મૂકવું જોઈએ નહીં. તે પરિવર્તનશીલ સંજોગોની આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળવા માટે લવચીક રહેવું જોઈએ. મેન્ડમસ એ ખૂબ જ વ્યાપક ઉપાય છે જે "અન્યાય જ્યાં પણ જોવા મળે ત્યાં પહોંચવા માટે" સરળતાથી ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તે રાહત આપવામાં તકનીકી બાબતો આડે આવવી જોઈએ નહીં. તેથી, અમે રિટ અરજીની ટકવાપાત્રતા પર અપીલકર્તાઓ વતી કરવામાં આવેલી દલીલને નકારી કાઢીએ છીએ."

એર ઇન્ડિયા સ્ટેચ્યુટરી કોર્પોરેશન અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનાઇટેડ લેબર યુનિયન અને અન્ય, [૧૯૮૭] ૯ એસ.સી.સી. ૩૭૭ માં, આ કોર્ટે ત્રણ ન્યાયમૂર્તિઓની બેન્ચ દ્વારા જણાવ્યું:

"સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ દ્વારા આપવામાં આવેલો પબ્લિક લો ઉપાય માત્ર તેમાં જોગવાઈ કરાયેલી વિશેષાધિકાર રિટ જારી કરવા માટે જ નથી પરંતુ કોઈપણ મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે અને "અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે" કોઈપણ હુકમ અથવા નિર્દેશ આપવા માટે પણ છે. ન્યાયિક નિર્ણય દ્વારા

પબ્લિક લો અને પ્રાઇવેટ લો ઉપાય વચ્ચેનો તફાવત ધીમે ધીમે ઓછો થયો અને નાબૂદ થઈ ગયો. એલઆઈસી વિરુદ્ધ એસ્કોર્ટ્સ લિમિટેડ, [૧૯૮૬] ૧ એસ.સી.સી. ૨૬૪ પાના નં. ૩૪૪ પર, આ કોર્ટે પેરેગ્રાફ ૧૦૨ માં નિર્દેશ કર્યો હતો કે મુશ્કેલી પબ્લિક લોના ક્ષેત્ર અને પ્રાઇવેટ લોના ક્ષેત્ર વચ્ચેની સરહદ નક્કી કરવામાં રહેશે. પ્રશ્ન દરેક કેસમાં ચોક્કસ કાર્ય, રાજ્ય અથવા રાજ્યની એજન્સી જ્યારે તે કાર્ય કરી રહી હોય ત્યારે જે પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલી હોય તે પ્રવૃત્તિ, પ્રશ્નની પબ્લિક લો કે પ્રાઇવેટ લો પ્રકૃતિ અને અન્ય સંબંધિત સંજોગોના સંદર્ભમાં નક્કી થવો જોઈએ. તેમાં, પ્રશ્ન એ હતો કે શું એલઆઈસીના મેનેજમેન્ટે શેરની ખરીદી સ્વીકારવા માટેના કારણો નોંધવા જોઈએ? તે હકીકત-પરિસ્થિતિમાં જ આ કોર્ટે ઠેરવ્યું હતું કે જ્યારે શેરધારકોના મેનેજમેન્ટે ઠરાવ દ્વારા નિર્ણય લીધો હોય ત્યારે કારણો દર્શાવવાની કોઈ જરૂર ન હતી. આ કોર્ટે અન્ય કેસોમાં પણ એ જ રીતે નિર્દેશ કર્યો છે કે જ્યારે રાજ્યની સત્તા આર્થિક સત્તા અને આર્થિક સાહસિક તથા આર્થિક લાભોના વહેંચણીકર્તા તરીકે મૂળભૂત અધિકારોની મર્યાદાઓને આધિન હોય, ત્યારે સમુદાયના સ્વાસ્થ્ય અને સલામતી માટે જોખમી પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલી રાજ્યના કાર્યાત્મક નિયંત્રણ હેઠળની ખાનગી કોર્પોરેશન જાહેર હિતથી પ્રેરિત હોય છે જેને રાજ્ય આખરે તેની ઔદ્યોગિક નીતિ પર વિશિષ્ટ રીતે નિયંત્રિત કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે. તે એમ.સી. મહેતા અને અન્ય વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, [૧૯૮૭] ૧ એસ.સી.સી. ૩૯૫ માં ઠેરવ્યા મુજબ સમાન મર્યાદાઓને આધિન રહેશે".

આંધ્ર પ્રદેશ હાઇકોર્ટની ફૂલ બેન્ચે શ્રી કોનાસીમા કો-ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ, અમલાપુરમ અને અન્ય વિરુદ્ધ એન. સીતારામા રાજુ, એ.આઇ.આર. (૧૯૯૦) એ.પી. ૧૭૧ માં, એ પ્રશ્ન પર વિચાર કરી રહી હતી કે શું સહકારી મંડળી સામે રિટ અરજી લાગુ થઈ શકે અને જો લાગુ થાય તો કયા સંજોગોમાં. આ વિષય પરના વિવિધ ચુકાદાઓ અને નિબંધોની તપાસ કર્યા પછી એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જો કોઈ મંડળીને અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થ અંતર્ગત 'રાજ્ય' તરીકે ન ગણી શકાય તો પણ તેની સામે વૈધાનિક જાહેર ફરજનો અમલ કરવા માટે રિટ લાગુ થશે જેનો અમલ કરવા માટે કર્મચારી મંડળી સામે હકદાર છે. આવા કેસમાં, મંડળીને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ ના અર્થ અંતર્ગત 'વ્યક્તિ' તરીકે ગણવામાં આવે છે કે 'સત્તામંડળ' તરીકે, તે પ્રશ્નમાં જવાની જરૂર નથી. જે મહત્વનું છે તે તેના પર લાદવામાં આવેલી વૈધાનિક ફરજની પ્રકૃતિ છે, અને કોર્ટે આવી વૈધાનિક જાહેર ફરજનો અમલ કરવાનો હોય છે.

એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે અપીલકર્તા પર રાજ્ય સરકારનું નિયંત્રણ સર્વવ્યાપી છે અને કર્મચારીઓને વૈધાનિક સંરક્ષણ પ્રાપ્ત હતું અને તેથી અપીલકર્તા રાજ્યનું એક સત્તામંડળ અથવા એજન્સી હોવાના નાતે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઇકોર્ટની રિટ હકુમતને પાત્ર રહેશે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ પબ્લિક લો અને પ્રાઇવેટ લો વચ્ચે ભેદ પાડે છે કે કેમ તે પ્રશ્નની વધુ તપાસ કરવી જરૂરી ન હોઈ શકે. પ્રથમ દ્રષ્ટિએ અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા પરથી એવો

કોઈ ભેદ અસ્તિત્વમાં હોય તેવું જણાતું નથી. આ અનુચ્છેદની સ્પષ્ટ ભાષાને સમજવા માટે આ કોર્ટ માટે ઇંગ્લિશ કોર્સના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખવો જરૂરી નથી, જે અંગે આ કોર્ટની અગાઉની બેન્ચો દ્વારા યોગ્ય રીતે ચેતવણી આપવામાં આવી છે. આપણને એવું જણાય છે કે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હાઈકોર્ટને કોઈપણ સત્તામંડળ કે વ્યક્તિને હુકમો અથવા નિર્દેશો જારી કરવાની સત્તા આપતી વખતે જાહેર કાર્યો અને ખાનગી કાર્યો વચ્ચે આવો કોઈ તફાવત કરતી નથી. આ કેસમાં હેબિયસ કોર્પસ, મેન્ડમસ, પ્રોહિબિશન, કો વોરન્ટો અને સર્શિયોરરીની રિટની પ્રકૃતિ, વ્યાપ અને વિશાળતા શું છે તે પ્રશ્નમાં જવું અમારા માટે જરૂરી નથી. તેઓ ચોક્કસપણે ઇંગ્લિશ ન્યાયશાસ્ત્ર પ્રણાલી પર આધારિત છે. સંવિધાનનો અનુચ્છેદ ૨૨૬ નિર્દેશો અને હુકમો વિશે પણ વાત કરે છે જે કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તામંડળને જારી કરી શકાય છે જેમાં યોગ્ય કિસ્સાઓમાં કોઈ સરકાર પણ શામેલ હોય છે. અનુચ્છેદ ૩૬૭ ના કલોઝ (૧) હેઠળ, જ્યાં સુધી સંદર્ભમાં અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, જનરલ કલોઝીઝ એક્ટ, ૧૮૮૭, અનુચ્છેદ ૩૭૨ હેઠળ તેમાં કરી શકાય તેવા કોઈપણ અનુકૂળનો અને સુધારાઓને આધિન રહીને, સંવિધાનના અર્થઘટન માટે તે જ રીતે લાગુ થશે જે રીતે તે ડોમિનિયન ઓફ ઇન્ડિયાની ધારાસભાના અધિનિયમના અર્થઘટન માટે લાગુ થાય છે. જનરલ કલોઝીઝ એક્ટની કલમ ૨(૪૨) હેઠળ "વ્યક્તિ" માં કોઈપણ કંપની, અથવા એસોસિએશન અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ શામેલ થશે, ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય. સંવિધાન એ કોઈ સામાન્ય કાયદો નથી. તે તમામ કાયદાઓનું

ઉદ્ગમ સ્થાન છે. જ્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા સ્પષ્ટ હોય, ત્યારે શબ્દો પર એવું અર્થઘટન કરીને હાઇકોર્ટની હકુમતને મર્યાદિત કરવા માટે તેમના પર કોઈ બંધનો લાદી શકાય નહીં જે તેમની હકુમતને સીમિત કરે. જ્યારે કોઈપણ નાગરિક અથવા વ્યક્તિ સાથે અન્યાય થાય છે ત્યારે હાઇકોર્ટ તેના રક્ષણ માટે હસ્તક્ષેપ કરશે, પછી ભલે તે અન્યાય રાજ્ય, રાજ્યની એજન્સી, કોઈ કંપની અથવા સહકારી મંડળી અથવા વ્યક્તિઓનું મંડળ શામેલ હોય પછી ભલે તે નોંધાયેલ હોય કે ન હોય, અથવા કોઈ વ્યક્તિગત ગરિમા દ્વારા પણ કેમ ન હોય. જે અધિકારનું ઉલ્લંઘન થયું છે તે સંવિધાનના ભાગ III હેઠળનો હોઈ શકે અથવા અન્ય કોઈ અધિકાર હોઈ શકે જે કાયદેસર રીતે ઘડવામાં આવેલો કાયદો તેને પ્રદાન કરી શકે. પરંતુ પછી સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હાઇકોર્ટને આપવામાં આવેલી સત્તા એટલી વિશાળ છે કે આ કોર્ટે ચોક્કસ માર્ગદર્શિકાઓ નક્કી કરી છે અને સ્વ-લાદિત મર્યાદાઓ ત્યાં મૂકવામાં આવી છે જેને આધિન રહીને હાઇકોર્ટ હકુમતનો પ્રયોગ કરશે, પરંતુ તે માર્ગદર્શિકાઓ તમામ પરિસ્થિતિઓમાં ફરજિયાત હોઈ શકે નહીં. હાઇકોર્ટ ત્યારે હસ્તક્ષેપ કરતી નથી જ્યારે સમાન રીતે અસરકારક વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય અથવા જ્યારે કોઈ અન્યાયને સુધારવા કે અધિકારનો અમલ કરવા માટે સ્થાપિત પ્રક્રિયા અસ્તિત્વમાં હોય. કોઈ પક્ષને દીવાની અને ફોજદારી મુકદ્દમાના સામાન્ય માર્ગને બાયપાસ કરવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. હાઇકોર્ટ અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તેની હકુમતના પ્રયોગમાં પ્રખ્યાત 'ચાઈના શોપમાં આખલા' ની જેમ વર્તતી નથી.

તેથી, અમે ઠેરવીએ છીએ કે અપીલકર્તા રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયંત્રિત એક સત્તામંડળ છે અને અપીલકર્તાના કર્મચારીઓની સેવાની શરતો, ખાસ કરીને તેમની વિરુદ્ધની શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહીના સંબંધમાં, વૈધાનિક પ્રકૃતિની છે અને આમ અપીલકર્તા વિરુદ્ધ રિટ અરજી ટકવાપાત્ર હતી. આ હદ સુધી, અમે હાઇકોર્ટ સાથે સંમત છીએ. જો કે, સામાવાળાઓ સામે શિસ્ત વિષયક કાર્યવાહી કાયદા અનુસાર કુદરતી ન્યાયના નિયમોના યોગ્ય પાલન સાથે કરવામાં આવી હતી. તેથી, હાઇકોર્ટનો ચુકાદો તે હદ સુધી સાચો નથી.

તેથી, અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે, સામાવાળાઓની બરતરફી કાયદેસર ન હતી તેવું ઠેરવતો હાઇકોર્ટનો વાદગ્રસ્ત ચુકાદો રદ કરવામાં આવે છે અને સામાવાળાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજીઓ ડિસમિસ કરવામાં આવે છે.

એમ.પી.

અપીલો મંજૂર કરવામાં આવી.

This is an AI-assisted translation.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.